

LANNOO'S
AUTOBOEK

ITALIË

Lannoo

Lannoo's autoboeck Italië

Over dit boek

Italië – bakermat van het Romeinse Rijk, plaats waar de wieg van de renaissance stond en beroemde kunstenaars het levenslicht zagen, land van zon, strand en zee, waar uitbundige levensvreugde, culinaire hoogstandjes en exclusieve mode hoog in het vaandel staan. Het veelzijdige land was altijd al een droombestemming. De regionale diversiteit varieert van de alpine landschappen van Zuid-Tirol en Trente over de metropolen van de Povlakte, de heuvels van Toscane, de bekoorlijke kusten van Adriatische Zee en Rivièra tot de hoofdstad Rome en het deels nog vrij onbekende diepe zuiden. Dit boek neemt je op sleeptouw voor een uitgebreide verkenning van het droomland Italië en toont je de mooiste plekjes van de laars.

Inhoud

DE MOOISTE REISROUTES

Route 1: Lombardije, Aostadal en Piëmont	14
Route 2: Lombardije en Emilia-Romagna	16
Route 3: Langs de Ligurische kust	18
Route 4: Pareltjes van Toscane	20
Route 5: Veneto, Friuli en Trentino-Zuid-Tirol	22
Route 6: Langs de Adriatische kust van Veneto naar Apulië	24
Route 7: Lazio, Umbrië en de Abruzzen	26
Route 8: Van de Tyrreense naar de Adriatische Zee	28
Route 9: Campanië, Calabrië, Basilicata en Apulië	30
Route 10: Sardinië	32
Route 11: Sicilië	34

DE MOOISTE REISBESTEMMINGEN

Noord-Italië	38
Trentino-Zuid-Tirol	40

Friuli-Venezia Giulia	56	Basilicata	304
Veneto	68	Calabrië	310
Aostadal	98		
Piëmont	102	Sardinië en Sicilië	322
Lombardije	112	Sardinië	324
Emilia-Romagna	126	Sicilië	340
Ligurië	142		
		REISATLAS	356
Midden-Italië	154		
Toscane	156	Register	398
Marken	214	Fotoverantwoording, colofon	400
Umbrië	218		
Lazio	226		
Zuid-Italië	260		
Abruzzen	262	<i>Foto boven: Vernazza in Cinque Terre, Ligurië</i>	
Molise	270	<i>Foto's op de vorige bladzijden: blz. 2/3: Basilica di San Marco in Venetië; blz. 4/5: de Dolomiti Bellunesi, Veneto</i>	
Apulië	274		
Campanië	286		

De romantische, ongerepte vallei van de Dora di Rhêmes behoort met haar alm- en gletsjerlandschappen tot het nationale park Gran Paradiso.

Route 1: Lombardije, Aostadal en Piëmont

Milaan, Turijn en Aosta – de centra van de drie noordwestelijke regio's kunnen nauwelijks méér van elkaar verschillen. Hetzelfde geldt voor het landschap, dat varieert van de paradijselijke tuinen aan de Noord-Italiaanse meren tot de ijzige toppen van Mont Blanc (Monte Bianco) en Gran Paradiso.

Een reis door deze drie attractieve regio's moet gewoon in Milaan starten. Hier, halverwege tussen de Alpen in het noorden en de Apennijnen in het zuiden, tussen Po, Adda en Ticino, ligt in de ware zin van het woord *Mediolanum* – de 'plaats in het midden', zoals de Romeinen de plek ooit doopten. Dankzij de strategisch gunstige ligging groeide de stad uit tot een handelscentrum met een eeuwenoude traditie. Vandaag is de op één na grootste stad van Italië ook een van de chicste. Na amper een uurtje met de auto in noordelijke richting ben je al midden in het Noord-Italiaanse merengebied, een landschap dat fascineert met 18 grotere en

ruim 1000 kleine bergmeren. Naast de landschappelijke schoonheid van deze door de ijstijdgletsjers uitgesleten bassins zijn er nog de architectonische juweeltjes. Denk maar aan de vele villa's aan het Comomeer, die al sinds de Romeinse tijd pronken met weelderige tuinen. Piëmont is een van de welvarendste regio's van het land en ontleent zijn naam aan de ligging 'aan de voet van de bergen'. En dat is letterlijk op te vatten, want de Monte Rosa in het noorden en de Gran Paradiso in het westen vormen een machtig bolwerk. Net door deze bergen speelde de streek al vroeg een rol van betekenis. Om de belangrijkste Alpenpassen te con-

troleren, werd reeds onder keizer Augustus de *colonia Augusta Taurinorum* gesticht, het huidige Turijn. Bijna 2000 jaar later was het alweer het verkeer, meer bepaald Fiat-baas Agnelli, waardoor Turijn op de kaart werd gezet. Het autootje 'Cinquecento' bracht zowel het automerk Fiat als Turijn wereldfaam. Dat Turijn ooit de eerste hoofdstad van het koninkrijk Italië was en bovenal een prachtige barokstad bezit, dreigde daardoor bijna in vergetelheid te raken. Kunst- en cultuurliefhebbers komen in Turijn volop aan hun trekken. Ook fijnproevers worden in de watten gelegd: in de herfst kunnen ze in Monferrato of Roero genieten van heerlijke wijnen van de barbera- en de nebbiolodruif of op de truffelmarkt in Alba op jacht gaan naar exquise truffels. Aosta is de op één na kleinste regio van Italië. De streek, waarvan een groot deel van de bewoners nog Valdostaans (een Francoprovençaals dialect) spreekt, bestaat uit één hoofd- en 13 zijdalén, die zich als de takken van een boom tussen Zwitserland in het noorden en Piëmont in het zuiden in de bergen boren. Het rond 100 km lange dal beslaat een oppervlakte van 3300 km² en eindigt in Entrèves, pal onder de steile zuidflanken van de Mont Blanc. Van daar leidt de Mont Blanc tunnel naar Frankrijk. De Matterhorn (Monte Cervino) en Monte Rosa in het noorden, de Mont Blanc in het westen en de Gran Paradiso in het zuiden waken over de hooggebergtevallei, die er op het eerste gezicht niet eens zo alpien uitziet.

Reisinformatie:

Afstand: ca. 600 km | Benodigde tijd: ca. 2 weken

Milaan → 50 km Como → 72 km Locarno → 39 km Verbania → 91 km Novara → 25 km Vercelli → 57 km Asti → 30 km Alba → 48 km Saluzzo → 57 km Turijn → 53 km Ivrea → 68 km Aosta → 34 km Courmayeur

2 Vercelli Deze provinciestad uit Piëmont is niet alleen beroemd om haar rijst en risotto, maar ook om haar kerken. De Basilica di Sant'Andrea is slechts een van de vele godshuizen.

1 Milaan Het hart van de economische hoofdstad van Noord-Italië klopt op de Piazza Duomo. Hier begint ook de Galleria Vittorio Emanuele II, een schitterende overdekte winkelstraat.

4 Aosta Resten van Romeinse bouwwerken herinneren nog altijd aan het verleden van Aosta als *Augusta Praetoria*. Voor de Romeinen was de stad van bijzonder groot strategisch belang.

3 Turijn De metropool was ooit de eerste hoofdstad van het koninkrijk Italië, vandaag brilleert de stad met talloze luisterrijke palazzi en ruime pleinen. Turijn is vooral bekend om zijn auto-industrie.

Midden in het Iseomeer schuilt een heus juweeltje: het Isola di Loreto met een klein kasteel is privébezit en kan niet bezocht worden.

Route 2: Lombardije en Emilia-Romagna

Een tocht door het oosten van Lombardije en Emilia-Romagna voert je langs de zuidelijke uitlopers van de Alpen en dwars door de weidse Povalakte. In het noorden zorgt het wisselspel van water en bergen voor een welkome afwisseling aan het Iseomeer en het zuiden van het Gardameer. Langs de grens met Veneto gaat het zuidwaarts naar het eerbiedwaardige Bologna en ten slotte langs de *Via Emilia* verder naar Milaan.

Een ideaal vertrekpunt voor deze route is Bergamo, met zijn pittoreske Venetiaanse stadsmuur. De stad ligt in het noorden van Lombardije, waar de zuidelijke uitlopers van de Alpen overgaan in de Povalakte. Richting Brescia ontrolt zich het golvende heuvelland van de Franciacorta, vermaard om zijn uitstekende wijnen. Ook aan de zuidkant van het Gardameer is het een en al wijn wat de klok slaat. Denk maar aan de Valpolicella, die zo gevraagd is ten noorden van de Alpen. Hier woonden altijd al echte levensgenieters. Waar Catullus zijn zomerresidentie had en machthebbers eeuwen-

lang aan hun burchten timmerden, is de grens met Veneto bereikt. De invloed van Venetië wordt nu steeds duidelijker, vooral in Verona. Waar de Adige de Noord-Italiaanse vlakte binnenstroomt, ligt de belangrijkste kunststad van Veneto. Verona kan terugblikken op meer dan 2000 jaar theatergeschiedenis – een traditie die voortleeft in het jaarlijkse theaterfestival, met opvoeringen in de arena en het Romeinse theater. In Mantova, waar Vergilius de twaalf delen van *Aeneis* voltooide en het daarmee schopte tot 'vader des vaderlands', en Napoleon de Tiroler vrijheidsstrijder Andreas Hofer liet fusil-

leren, ben je al in Emilia-Romagna. Hier vullen de vruchtbare Povalakte en de troeven van het voorgebergte van de Apennijnen elkaar perfect aan. De aorta van de regio is de *Via Emilia*, een oeroude verbinding tussen de Adriatische Zee en Milaan. Aan weerszijden ervan liggen de grote wijnbouwgebieden van de regio, die zich concentreren ten noorden van Bologna, rond Parma, Modena en Reggio nell'Emilia en in Piacenza. Doch eerst stuit je nog op de 650 km lange Po. De door de rivier gevormde alluviale vlakte, die zich uitstrekt tussen de Alpen en de Apennijnen, bestaat uit 75 000 km² uiterst vruchtbare landbouwgrond. De Povalakte is dan ook de graanschuur van Italië. Midden in de vlakte ligt Ferrara, de thuisbasis van de dichter Torquato Tasso. In Bologna bereik je het zuidelijke keerpunt van de route, de oude *Via Emilia*. De hoofdstad van Emilia-Romagna dankt haar faam voornamelijk aan de oudste universiteit van Europa en de schilders van de Bolognese School. De *Via Emilia* voert je nu via Modena naar Parma en daarmee naar de noordrand van de Apennijnen. In Piacenza bouwden de Romeinen een *castellum* om de oversteek van de Po te beveiligen. Dat markeerde de facto ook het begin van de *Via Emilia*. Een van de laatste haltes voor Milaan is Pavia, op de oevers van de Ticino. Pavia werd gebouwd op de fundamenten van de Romeinse stad *Ticinum* en stond in de middeleeuwen bekend als de 'stad van de 100 torens'.

Reisinformatie:

Afstand: ca. 700 km | Benodigde tijd: ca. 3 weken

Bergamo → 53 km Brescia → 46 km Sirmione → 21 km Lazise → 25 km Verona → 48 km Mantova → 87 km Ferrara → 48 km Bologna → 47 km Modena → 61 km Parma → 68 km Piacenza → 37 km Cremona → 50 km Lodi → 35 km Pavia → 46 km Milaan

1 Bergamo Het uitzicht op de huizen en torens van de oude binnenstad van Bergamo is ronduit geweldig. De pittoreske bovenstad is bereikbaar met een kabeltreintje of te voet.

2 Verona Verona, de stad van Romeo en Julia, is vooral beroemd om zijn operafestival, dat elke zomer plaatsvindt. Iedere avond stroomt de Arena di Verona vol met toeschouwers, die zich laten betoveren door de bijzondere sfeer in de openlucht.

3 Ferrara Deze prachtige stad in Emilia-Romagna is een van de mooiste renaissancesteden en Unesco-werelderfgoed. De Cattedrale di San Giorgio is slechts een van de vele schitterende bouwwerken van Ferrara.

5 Parma De Piazza Duomo met haar grotendeels romaanse kathedraal, het marmeren baptisterium en diverse paleizen spreidt een architectonisch evenwicht tentoon dat in heel Italië zijn weerga niet vindt. Ook de overige historische wijken van de stad stralen een grote charme uit.

4 Bologna De universiteitsstad Bologna betovert met haar prachtige oude binnenstad, grootse pleinen en gebouwen. Op de Piazza di Nettuno pronkt het imposante standbeeld van Neptunus, bijgenaamd 'Il Gigante' - 'de reus'.

Noord-Italië

Noord-Italië strekt zich uit tussen de Alpen en de Povlakte enerzijds en tussen de Adriatische en de Middellandse Zee anderzijds. De landschappelijke verscheidenheid is groot en varieert van het ruige, met sneeuw en ijs bedekte hooggebergte tot de moerassen van de Podelta. In de regio kwamen rijke handelssteden tot bloei en heersten machtige dynastieën. Tot op de dag van vandaag beschouwt het noorden zichzelf ook als motor van de Italiaanse economie. Behalve natuurschoon en een rijke cultuur lokken kusten, meren en bergen met een hoge recreatieve waarde.

Onderweg in Trentino-Zuid-Tirol

Het noorden van Trentino-Zuid-Tirol staat voor majestueuze bergen en een grote rijkdom aan geschiedenis, kunst en cultuur. Steden als Meran, Bolzano en Trento kunnen bogen op buitengewone kunst- en architectuurschatten, ingebed in een unieke natuur.

**** Naturpark Schlern-Rosengarten (Parco Naturale Sciliar-Catinaccio)** Kruisbek en licht borstelige bergmieren voelen zich in hun sas in de dichte bossen en sappige bergweiden, waar, naast alpenroos en krokus, ook *Androsace vitaliana* (uit de sleutelbloemfamilie) en *Armeria alpina* (uit de strandkruidfamilie) gedijen. Het natuurgebied van bijna 8000 ha biedt een refugium voor steenarenden, gemzen, kauen, sala-

manders en zeldzame libellen. De Schlern met zijn markante pieken wordt omgeven door een waas van geheimzinnigheid. Rond het massief, waarvan de rotsen bij zonsondergang dieprood kleuren, doen dan ook vele verhalen en legendes de ronde. Informatie over fauna en flora verstrekt het natuurcentrum, gehuisvest in een 400 jaar oude houtzagerij. Hier ervaar je ook alles over de geologie van de Dolomieten.

***** Rosengarten (Catinaccio)** Wie vanaf Bolzano naar de berg kijkt, herkent meteen op twee derde van de rotswand de helling, waar ooit de

Een typisch Zuid-Tirols plaatje: prachtig gelegen schuren en boerderijen, grazende halflingpaarden en een adembenemend uitzicht op de Rosengarten

INFO ✧

TRENTINO-ZUID-TIROL

Hoofdstad

Trento

Oppervlakte

13 607 km²

Aantal inwoners

1 075 000

Bevolkingsdichtheid

79 inwoners per km²

Specialiteiten

Spekknoedels, Schlutzkrופן, Tirteln

De Rosengarten (hier: Antermoia-see) behoort tot de mooiste wandelgebieden van Zuid-Tirol.

Het vroegere vakantieverblijf van keizerin 'Sissi': Schloss Trauttmansdorff en zijn botanische tuin

Kirche St. Nikolaus, het symbool van Meran

mooiste rode rozen van dwergenkoning Laurin zouden hebben gegroeid. Toen hij in de strijd om de hand van de koningsdochter werd verslagen door het koninklijke leger, onder leiding van Dietrich von Bern, zoon Laurin op wraak: hij vervloekte de rozen. Die zouden voor het menselijk oog voortaan voor altijd verborgen blijven, zowel overdag als 's nachts. Doch helaas vergat hij de overgang tussen dag en nacht, de schemering. Daardoor zijn de rozen bij zonsondergang als 'alpengloeien' toch even zichtbaar. Volgens een andere versie zou de naam Rosengarten afgeleid zijn van het begrip *ruza*, hetzij puinhelling. Je kiest maar...

**** Meran (Merano)** Meran is zowel qua klimaat als uitstraling een mediterrane stad. Bij de parochiekerk springt het levensgrote beeld van de H. Nicolaas in het oog, die met opgestoken vinger door de Bozner Tor naar de Passer wijst, alsof hij wil zeggen: 'Burgers van Meran, let op voor overstromingen!' De schade uit vroegere tijden is al lang vergeten, aangezien de waterstand vandaag stroomopwaarts wordt gereguleerd door stuwbekkens. Met het oog op de elegante winkels in de booggalerijen van rond 1420 zou je amper vermoeden dat zich daar ooit koestallen bevonden. Vandaag kun je naar hartenlust wandelen langs de Passer, shoppen in de winkels, dansen in de Kursaal of een opvoering bezoeken in het Kurhaus. Het mediterrane klimaat lokt ook al eeuwenlang beroemdheden zoals de vroegere keizerin Elisabeth.

***** Schloss Trauttmansdorff (Castel Trauttmansdorff)** In dit kleine paradijs, op een steenworp afstand van Meran, vond ooit keizerin Sissi al ontspanning tussen palmen, vijgen- en sinaasappelbomen. Het 12 ha grote park met zijn vijvers, kasteel en geheimzinnige tuinen behoort tot de mooiste van zijn soort in Italië. Bij een wandeling tussen de bomen wachten de bezoeker steeds weer nieuwe verrassingen, bijvoorbeeld een heuse heksentuint vlak bij het kasteel, compleet met giftige planten en zonderling houtsnijwerk. Of een vervaarlijk wiebelende hangbrug. Of de Matteo Thun'scher Gucker – een uitkijkplatform waar de bezoeker als het ware boven op een gigantische verrekijker in de lucht lijkt te zweven. Daarnaast fascineert natuurlijk de tuinkunst. Zelfs een Italiaanse olijfbomaard en een kleine Aziatische theeplantage zijn in het park te bewonderen.

**** Südtiroler Landesmuseum für Tourismus (Museo Provinciale del Turismo) / Touriseum** Het prachtige, door paradijselijke botanische tuinen omringde Schloss Trauttmansdorff, heeft nóg een hoogtepunt in petto: in het 'Zuid-Tirolse provinciale museum voor toerisme' nemen levendige exposities de bezoeker mee op een spannende reis door de tijd. Daarbij passeren 200 jaar toeristische geschiedenis in Zuid-Tirol de revue. Het hoogtepunt is een circuit met 20 kamers, opgebouwd als een tijdreis door deze lange geschiedenis. In het beleevingsmuseum vertellen mechanische theaters, gedetailleerde maquettes en films de bezoeker het verhaal vanuit het oogpunt van reizigers en hun gastheren. Naast de vaste tentoonstelling zijn er ook wisseltentoonstellingen over diverse onderwerpen. Informatie wordt verstrekt in het Duits, Italiaans en Engels.

Te midden van groene berglandschappen waakt Schloss Tirol over Merano.

Rosengarten (Catinaccio)

Het bergmassief van de Rosengarten strekt zich uit over een afstand van ongeveer 8 km, van de Schlern in het noorden tot de Karerpass in het zuiden. De hoogste top is de Kesselkogel (3004 m), die door

zijn geïsoleerde ligging een prachtig uitzicht biedt. Voor een heerlijke avondstemming zorgt de ondergaande zon, die de dolomietrotsen van de Rosengarten onderdompelt in een warme, roze gloed.

***** Bolzano (Bozen)** De hoofdstad van Zuid-Tirol is de afgelopen jaren uitgegroeid tot een bruisende metropool, die met de drietalige universiteit en bouwwerken als theater, beurs en Museion moderne verworvenheden perfect weet te combineren met de charme van een rijk verleden. Bolzano ligt in een breed dal, aan de samenvloeiing van Adige, Eisack en Talfer. De stad wordt gekenmerkt door een boeiende mix van mediterrane nonchalance en Noord-Europees streven naar orde. Italiaanse en Duitse cultuur, architectuur, taal en leefwijze treffen er elkaar. Duitsers en Italianen leven in de stad soms met en soms naast elkaar. In het noorden bieden de Ritten, Kohlerer Berg en Salten, populaire bestemmingen voor een uitje, beschutting tegen de koude wind, in het oosten verrijzen de massieven van Schlern en Rosengarten. In het westen tekenen zich de wijnbergen van Eppan en de ruïne van Schloss Sigmundskron af. Naar het zuiden toe sluit de dalketel aan op het lieflijke landschap Oltradige, beginpunt van de Zuid-Tirolse Wijnroute. Vanuit die richting stroomt ook mediterrane lucht ongehinderd naar binnen. In juli en augustus wordt het bijgevolg vaak zo heet in Bolzano dat de stedelingen voor hun zomervakantie maar wat graag uitwijken naar de omliggende bergen.

***** Oude stadskern** Bolzano wordt doorsneden door de rivier de Talfer. Ten westen daarvan liggen de sobere, Italiaans getinte nieuwe wijken, ontstaan in de eerste helft van de 20ste eeuw, in het oosten, ingebed tussen Talfer en Eisack, de oude stad, waar vooral Duits wordt gesproken. In de goed bewaarde stadskern zijn nog de middeleeuwse lijnen te zien, ook al zijn de stadsmuren en -poorten al lang verdwenen. De Via dei Portici, nu een exclusieve winkelstraat, vormt samen met de parallelle

Via Argenteria, de Via dei Bottai, Piazza del Municipio en Piazza delle Erbe een vrij gesloten geheel. Aan de zuidkant van de Piazza Walther, genoemd naar de Duitse minnezanger Walther von der Vogelweide, die er ook een monument kreeg, verrijst de kathedraal, het symbool van de stad. Blikvanger is de 62 m hoge, gotische klokkentoren, met filigraan zandsteenbeeldhouwwerk. Ten westen van de Piazza Walther ligt de Chiesa dei Domenicani. Deze werd, net als de kathedraal, aan het eind van de Tweede

Kenmerkend voor Bolzano: de historische booggalerijen in de oude binnenstad

Wereldoorlog zwaar beschadigd, maar herbouwd in overeenstemming met het origineel. Hier loont vooral een bezoek aan de Cappella di San Giovanni: de fresco's, gemaakt rond het midden van de 14de eeuw door leerlingen van Giotto di Bondone, liggen aan de basis van de latere 'School van Bolzano'. Pareltjes van het Convento dei Francescani, in het noorden van de oude stad, zijn het prachtige vleugelaltaar (ca. 1500), afkomstig uit het atelier van Hans Klocker uit Brixen, en de kloostergang.

***** Museion** De oude binnenstad van Bolzano lokt ook met talloze musea. Een ervan is het Museo Civico, een stadsmuseum met waardevolle collecties archeologische vondsten, middeleeuwse en gotische kunst, naast traditionele klederdracht en accessoires. Daarnaast heb je het Museo Archeologico dell'Alto Adige, waar de wereldberoemde ijsmummie van Ötzi in een klimaatkamer wordt bewaard. Een derde is het Museo d'Arte Moderna e Contemporanea di Bolzano, kortweg 'Museion' genoemd, ge-

bouwd naar de plannen van de Berlijnse architecten 'KSV Krüger Schuberth Vandreike'. De lichte, transparante kubus van het museumgebouw, een combinatie van expositieruimte en interdisciplinair kunstatelier, ligt direct bij het recreatiegebied Prati del Talvera en is bereikbaar via een sierlijke voetbrug over de rivier.

***** Via dei Portici (Bozner Lauben)** De historische Via dei Portici, vandaag de hoofdwinkelstraat, leidt in oost-westrichting dwars door de oude stadskern van Bolzano. De herenhuizen die de straat omringen zijn merendeels laatgotisch. Ze zijn met fresco's en beeldhouwwerk verfraaid en voorzien van mooie erkers. Onder de schaduwrijke booggalerijen lokken talloze boetiekjes, naast andere winkels en koffiehuisen. Sommige panden zijn rijkelijk versierd met stucwerk, zoals het barokke huis op nr. 46. Het huis op nr. 30 heeft spits toelopende gotische arcaden en een waterspuwer in de vorm van een draak op de dakrand. Ook de 'Madonna Apotheke' (nr. 17) is de moeite waard.

Verlichte brug voor het Museion

De kathedraal staat aan de Piazza Walther (boven links). Boven: Gezellige avonddrukte in de oude binnenstad van Bolzano

